

ՄԱՅՈՒՆ

Ի Ր Ե Գ Ի Ր

ՔԱՂԱՅԻՆ, ԵՐԿՐՈՐԴ, ԲԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ԼՈՒՆՏԻՆ

Տարեկան գին կանխիկ զրուռ 100 :

Այս Լրագիրը ամեն շաբաթ օրերը կը հրատարակուի :

Պօղոսէ դուռն գացած Լրագիրներուն փոխարին ծախքը անոցին ջրոյ է :

Իր շաղին համար շուրջ մէ հրատարակեց ուշոցը զիտի ջնարէ անցին 40 փութայ :

Նորաստի գրքը ծանուցումը ձրի է :

Դուռնէ եկած շաբաթներուն փոխարին ծախքը իրկոցը զիտի ջնարէ :

ՔԱՂԱՅԻՆ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ՊՕԼԻՍ 17 ՆՈՅԵՄԲԵՐ

Պաշտատու նահանգին ընդհանուր կուսակալութիւնը՝ վեհափառ կայսեր բարձր հրամանաւ ղեկավարուող կան կառավարութեան հետ միացաւ . և Հիւսիսեան բանակին սպարապետ բարձրագոյն Կառմար փաշայն նոյն սպարապետութեան սրահներին մէջ ձեռնարկով Պաշտատու նահանգին ալ ընդհանուր կուսակալ անուանեցաւ :

— Վ խորհուրդ նախկին ընդհանուր կուսակալ Վրի Քիւրա փաշայն Կանեալի կուսակալ անուանեցաւ :

— Վ խորհուրդ երբեմն կուսակալ Օլիա փաշայն Վրանայի նահանգին ընդհանուր կուսակալ անուանեցաւ :

— Վաստակաւոր կառավարիչ բարձրագոյն Զամար փաշայն վեհափառ պատիւ տրուեցաւ :

— Վեհափառ Վրանայի Պէհա ճէթ Եֆէնայի երրորդ կարգի պատուով սուրհակաւոր գործոյ խորհրդաւորանին անդամ անուանեցաւ :

— Տրամայի նախկին եկամտից հոգաբարձու (մալ միւստի) մեծարգոյ Վայրբ Եֆէնայի Վրանայի եկամտից հոգաբարձու անուանեցաւ :

— Վրանայի թագաւոր հոգի թաւանդող մեծնոյ Վրի Վրիլ Թաւառորին տղուն Վրիլայի գուրդին կինը մէկ աղջիկ մը ծնած ըլլալով՝ Վրանայի թագաւորին վեհափառ ինքնակալին ծանուցած էր պաշտօնական գրով : Վրանայի Կոստանդնուպոլիս նստող ղեկավարն նոյեմբեր 1ին հինգ շաբթի օրը նոյն նամակը անձամբ կայսերական պալատը տանելով վեհափառ կայսեր ներկայացոյց :

— Նոյն օրը Վրիլայի տեղութիւն Կոստանդնուպոլիս նստող ղեկավարն ալ վեհափառ ինքնակալին նամակ մը տարաւ . որով կը ծանուցանէր որ Վրիլայի թագաւորին ալ տղայ մը եղեր է :

— Վրանայի ղեկավարին մասնաւոր ծառայութեան յատկացեալ պատերազմական շոգենաւքի մը նորոգութեան կարօտ ըլլալով՝ Վրանայի իրկուցաւ . և անոր տեղը Վրիլայ ա. նուն ուրիշ պատերազմական շոգենաւք մը եկաւ նոյն գործով :

— Շատ ժամանակէ ի վեր մայրաքաղաքը և շրջակայները անձրեւ չի գալով ընդ կարօտութիւնը ամեն տեղ զգալի եղաւ . և աշնան ատենը գետինը անձրեւի պակասութենէ կարծաւորացած ըլլալով երկրագործները շատ տխուր մնացին : Վրանայ 13ին երեք-

շաբթի առտու անձրեւ մը գալ սկըսաւ , բայց հարաւային սաստիկ հով ելլելով խախտեցաւ : Հովը այնքան սաստիկութեամբ փչեց , և ծովը անանկ ալեկոծութիւն պատճառեց՝ որ շատ տարիէ ի վեր տեսնուած չէր : Նոյն երեքշաբթի իրիկունը Վրիլայ տարու Բալար խալի մը Կոստանդնուպոլիսէն գալով ոչ Վրիլայ տար և ոչ Կոստանդնուպոլիսէն գալով և մէջի մարդիկը դուրս հանել . ի հարկէ ստիպեալ ալեկոծութեան մղելով մինչեւ Կոստանդնուպոլիս : Նոյն անգը . թէպէտ Տէֆտեքտար պուռնին ծովուն ալեկոծութեան կոտորած պիտի ըլլար , այնքան շատ էր ալեկոծութիւնը և ծովը կը յուզէր , որ ցաւ մաքեն շուտ նետելով հազիւ հնար եղաւ նաւակը բռնել և մէջի մարդիկը ցամաքը հանել : Տասն տարի մը չափ կայ որ ասանկ սաստիկ ըստ չի յիշուիր այս ծովը պատահած :

— Վրիլայի վեհափառ անունով շոգենաւք , որ Կոստանդնուպոլիս նստողը կը բանի , անցած շաբթու հինգշաբթի օրը իրիկունը գէթ թարապիտի առաջ մէկ պաշար խալի ըստած նաւակի մը վրայ իյնալով , որուն մէջ սովորաբար շատ բաղմունքի կ'ըլլան , նաւակը կործանեց և մէջի մարդիկները ամեն ալ ծովը թափեցին : Նոյն հետեւ շոգենաւք մարդիկը , և ուրիշ նաւակները վրայ հասնելով ամենքն ալ ծովէն ողջ առողջ հանեցին . մարդու մը վնաս չեղաւ :

— Վրիլայ խորհուրդութեան հնարք մը ընդնդ , որ հոս կը նշանակեմ , վաճառականներուն և ստակ կամ ինչք տալով մուրհակ (թէմէսիկ) կամ ալ ինչ տեսակ գրուած առնչներուն ըզգուշութեանը համար : Կրտսէն որ աստակ մը մեկն (միւրեքքէս) հնարեցին , որով ինչ որ ուզէս նէ գիմացիկեաներէն և անկասկած կը գրէ . գուն ալ ձեռքէն գիր առնելու գալահով ըլլալով կ'առնես անտուկը կամ ծոցը կը պահես : Թուղթը երբոր պէտք ըլլայ նէ կը բանաս կը նայիս որ մէջը իր ամենեւին չի կայ . այլ միայն քիչ մը փոշի փողովներ է . որ անգուշութեամբ բանաս նէ այն ալ կը թափի բան չի մնար . մնայ ալ նէ օգուտ չընէր : Վրիլայ մանրամաղ փոշին հեղուկի մը խառնելով կը գրեն , և հեղուկը ցընգեղով փոշին ալ կը թափի : Նոր համար զգուշութեան ընել պէտք է . մեկուն բան մը գրել պիտի տաս նէ՝ թուղթը և մեղանը և գրիչը գուն տալով մեծ ապահովութիւն է :

— Վրիլայ շաբթուան կայսրապետ ընդ մէջ պատմեցինք , որ Կրտսէի լրագիրները Տաշկանքիս ունեցած թղթակիցներէն սխալ տեղեկութիւններ առնելով և իբրեւ ստույգ լուր գրելով իրենց կարգացողները կը խաբեն . ինչպէս որ Վրիլայ անգը խու-

փութեան մը պատմութենէն տեսնուեցաւ : Վրիլայն սուրհանգակով հասած լրագիրները Վրապիտանի վրայօք ձախորդ լուրեր կուտան . որպէս թէ վահապիները Վրեքքէ և Վրիլայէ քաղաքները կոխեցին . այն տեղերուն ուստատեղներուն գանձերը կողոպտեցին . և շատ ալ մարդ մեղացուցեցին . եւայլն : Վրանայի օրագիր մըն ալ Կոստանդնուպոլիս լրագիրներուն ասանկ բան մը չի յիշէին ինչ գուշակէն նէ աղէկ է : Նապէս պիտի գուշակէր որ այս լուրս սուտ պիտի ըլլայ . որովհետեւ թէ որ չիտակ ըլլար նէ՝ նոյն լրագիրները կը յիշէին : Բայց իր իմաստութիւնը իրեն ուրիշ գուշակութիւն մը թելագործեց . « Վրահապիներուն գուշակ վերցնելը ծանր կէտք մը եղած պիտի ըլլայ կ'ըսէ , որ տեղւոյն լրագիրները չեն յիշեր » : Բայց թէ որ լրագիրները չեն յիշեր նէ՝ իր թղթակիցը որիկ իմացած կ'ըլլայ : Հիւսիսեան մէջ ոչ եւրոպացի և ոչ ասիացի քրիստոնեայ աղէկ չի կայ . թէ որ կառավարութիւնը այսպիսի բան մը ծածուկ բռնել ուզէ նէ՝ հասած նամակները չի հրատարակեր , և մասնաւոր մարդոց ասանկ լուր գրուելը կարելի ըլլայ ալ նէ՝ շատ դժուար է որ եւրոպացի կարող ըլլան իմանալ և ստուգել անանկ տեղւոյ մը լուր , որ հոս ոչ հիւսիսային ունին և ոչ ուրիշ կերպով մը հաղորդակցութիւն ունին : Աստի նոյն եւրոպական լրագիրները կարգացողներուն անանկ կ'երեւի որ քրիստոնեան Վրանայ քաղաքը կոխել և վահապիներուն Վրեքքէ և Վրիլայէ կոխել՝ երկուքը մէկ պատմութիւն են : Կրտսէն Վրանայ վրայօք պատմածը սուտ եղաւ նէ՝ արշաւանքը ուրիշ կողմի փոխեց . քրիստոնեայ Վրանայ հայերուն վրայ հանել չի յաջողեցաւ նէ՝ վահապիները արապներուն և տաշիկ ուստատեղներուն վրայ հանեց : Վրիլայ ալ չի յաջողիր . որովհետեւ սուտ է . և անկախութիւն ունի որ յաջողութեամբ սուրհանգակով գալու օրագիրներուն մէջ մեծագոր տեղութեան ընդարձակ երկիրներուն ու գիտէ որ կողմը ասանկ արշաւանք մը եղած պիտի կարգաւք . այն ալ Վրանայ և Հիւսիսեան համար պատմութեանը պէս սուտ : Վրանի սուտ լուրեր գրողին նպատակը արդեօք ինչ կրնայ ըլլալ :

— Իզմիր նահանգին ընդհանուր կուսակալ Զաւր Վրանայի փաշայն մուհարբէթի 16ին կիրակի գիշերը Իզմիր հասեր է : Վրիլայ արթուն բարձր պաշտօնակալը Վրանային մինչեւ Իզմիր եկեր է նէ՝ երեւոյն և վեց հատ գող և աւազակ բռնեց . որոց մէկն է եղեր թաղարձը օղլու ըստած աւազակապետը , որ իրեն գէշութիւններով անուն ստացած էր . և ասոնց ամենուն մէկէն ձեռքերէն ետեւնին կատարած՝ Իզմիր խօթեցին . և նոյն ամ-

սոյ 18ին (հոկտեմբեր 30) , իր կուսակալութեան հրովարտակը կարգաւք համար քաղաքին մեծամեծներէն և երեւելիներէն ատեն կազմելով հրովարտակը՝ կարգացուեցին ետքը այս ալ ծանուցեցին : Դասանակէ մը ի վեր Իզմիրու նահանգը գողերը պակաս չլլալով կը յուսացուի թէ հիւսիսեան բարձրագոյն կուսակալին այս եղանակ ճարպիկութիւնը և խստութիւնը անոնց չափը վախցնէ . և հասարակութիւնը և մանաւանդ գիւղացիք ասոնց երեսէն քաջած նեղութիւններ նեն ազատուին :

— Հոկտեմբեր 2ին երեքշաբթի օրը Վրանայ կղզիին մէջ թելթեւ երկրաշարժ մը զգացին . որ առանց վնաս տու անցաւ :

— Հոկտեմբ. 16-28ին Պերութէն եկած նամակէ մը առնելով տեղւոյս գաղղիական Ժողովուրդ լրագիրը կ'ըսէ : Վրանայի մէջ նոր հաստատուած ուստիկանութեան խորհրդարանը իրեն վերաբերեալ գործերը աղէկ կարգաւքութեամբ տեսնելու սկսած է . և ըստ տոյգ տեղաց լուրս է որ՝ հիմա նոյն քաղաքին մէջ երկու ատեն ալ պիտի հաստատեն . մէկը հասարակաց կրթութեան համար , և մէկը երկրագործութեան ծաղիկեցնելու և առաջ տանելու համար : Վրիլայ երկու ատեն , ներս ալ քաղաքին և այն կողմերուն բնակիչներուն մեծ օգուտներ կ'ընեն . մէկով կը կրթութիւն , աչքերին կը բացուի , և օրէ օր աղէկանալու ծամբան կը մանեն . միւսով գետին և օդոյն բնութիւնը և յատկութիւնները աղէկ բնութեամբ կը սկսին անանկ բերքեր մշակելու արն որ շահաբեր են , և հոն ալ կրնան շատ աղէկ առաջ գալ , բայց մինչեւ հիմա այս տեղացիք ուրիշ բերքերէն շահիլ իրենց բաւական սեպելով ասոնց վրայօք անհոգացեր են : Վրիլայ ալ իրենց հարստութիւնը կրնայ ելլելով , որ միայն այն ատեն նը աղէկ է՝ երբոր մոտաւորական և բարոյական յառաջադիմութիւններու ծառայեցնելու գիտնան հարստութեան ունեցողները , բայց այս կողմերուն անհոգութիւն ընեն նէ՝ հարստութիւնը ուրիշ ծամբայ մը բռնելով , (որովհետեւ մարդոյս թէ օրի նաւոր և թէ ապօրինաւոր բաղձանքները լեցնելու , միայն կը ծառայէ) , մարդոյս աւելի վնասակար կ'ըլլայ քան թէ օգտակար :

Վրանայի լրագիրը իմաստալով թէ իրենց բարձրագոյն կուսակալը Վրանայ փաշայն Վրիլայ կուսակալ անուանելով քաղաքէն պիտի երթայ , շատ սրտերին կոտորեցին . որովհետեւ այս բարձրագոյն պաշտօնակար ղեկը շատ սիրելի ըսած էր այն տեղացիք մեծագոյն մասին :

Նոյն շոգենաւքով Պերութէն հասեր

ԼՐԱՏՈՒՄ ԻՆՏԵՐՆԱԿԱՆ

Ե Վիսարիոն Նախկին կառավարիչ մեծապատիւ Հաֆիզ փաշայն, որ Լըռու սաղէմի կառավարիչ անուանուած է մեծապատիւ Լաֆիզ փաշային տեղը: Լըռու այս ալ Հաֆիզ փաշային տեղը Վիսարիոն պիտի երթայ: Հաֆիզ փաշայն քաղաքը ելելով իրեն բարձր աստիճանին համեմատ փառաւոր ընդունելով թիւն գտաւ քաղաքացիներէն. և քիչ մը կենացէն ետքը վերստին նոյն լաֆիզ փաշայնը դարձաւ, որ արտաքին կարգի ծանապարհորդութեամբ մինչեւ Լաֆիզ պիտի երթայ:

Լըռու նաեւ քաղաքի հասարակական գործունէութիւնը հանդուրժեալ յիշողութեամբ յիշող Վիսարիոն կինը իւր բոլոր ընտանեօրը, Տիւրքի տաղի գրեթէ բոլոր բնակիչները ասոր գալիքը իմանալով դիմաւորելու համար խիստ շատ բազմութիւն Պէրուսի եկած էին, որ մեծ փառք շոգենաւէն դուրս հանեցին և իրեն համար արարատուած տեղը տարին: Լըռուի զատ նոյն շոգենաւուն մէջ ուրիշ բազմութիւն եւլըրտացի ծանապարհորդներ կային:

Հոկտեմբեր 14 կիրակի օրը Լըռու սաղէմէն յատուկ սուրհանդակ գալով Պէրուսի Բրուսիայի հիւպատոսարանը լըռու բերաւ որ Բրուսիայի կողմէն Լըռուսաղէմի հիւպատոսը Պ. Երուս մեռեր է իր ծառիկ հասակին մէջ: Լըռու մարդոս արեւելեան լեզուաց քաջամուտ գիտնականներուն մէկն էր. և ատեն մը Պէրուսի ալ Բրուսիայի հիւպատոսութիւնը ըրած ըլլալով խոհմանութիւնը և խելացիութիւնը և հեղուքիւնը ամենուն ծանօթ էր. ուստի մահուանը լըռու էփ ազնի ցաւ տուաւ: Պ. Երուս իրեն հայրենի գերմանական լեզուէն զատ գիտէր նաեւ լատիներէն. ինկիլիզի և ֆրանսերէն և իտալացուց լեզուն. յունարէնին գրաբարն ալ աշխարհագրաբար ալ, որ իրարմէ զատ լեզուի պէս են, նմա նապէս արապերէնին թէ գրաւոր կամ Մէքքէի լեզուն, և թէ աշխարհաբար կամ Պէրուսի և Լըռուսաղէմի կողմերը խօսուած լեզուն շատ ազնի գիտէր: Չեմք գիտեր թէ ինքը գրաւոր գործ մը հրատարակած ունի մի. այդքանս կ'ըսեն որ արապերէնի մէջ բուն արաբացի կարգադրութեան աւելի հմուտութիւն ունէր:

Հոկտեմբեր 31=19. կը գրեն Սէլանիկէն: Լըռու 17 ին մեռաւ քաղաքի մէջ Սոլա պէլը, որ քաղաքական կառավարութեան ժողովին անդամ, և կրօնական կարեւորաց եկաւ մուսուլման տեսուչ (եփրաֆ մուալիմ) էր: Լըռու իրեն ժառանգ զաւակ չունէր: Չիքը և կառքերը արագէն սկսան հրապարակական աճուրդով (մեզաուտ) ծախուելու:

Հոկտեմբեր 23=նոյեմբեր 4 գըրուած ուրիշ նամակէ մին ալ կ'իմա նամք. որ Լըռուիական ֆէլէ շոգենաւուն Պ. Նիւմուրի որ Երուս կողմէն Լըռուիայի աւերութեան կողմէն հիւպատոս էր, իւր ընտանեօրը Սէլանիկ եկեր է հոկտեմբեր 22 ին: Սէլանիկի հիւպատոսութիւնը իւր կառավարութեանը կողմէն ասոր յանձնուած ըլլալով:

Օմանեան շոգենաւը Սէլանիկէն Լըռուի հիւպատոսի մեծապատիւ Բեհիմ փաշայն շոյ աղը կամ Բարիցա ըսուած նաւամատուցը ձըգելով անկէց ետքը Սէլանիկ եկաւ հոկտեմբեր 22 ին: Լըռու կարծուէր թէ նոյն շոգենաւուն հետ Լըռուի հիւպատոսի մեծապատիւ Նիւմուր փաշայն Սէլանիկ պիտի գայ. որ անկէց ալ Լըռուիական փառք անցին. բայց այնպէս չեղաւ. և իմացուեցաւ որ Նիւմուր փաշայն իւր տեղը պիտի կենայ մինչեւ իւր յաջորդին հասնելու:

ԳԱՐԶԱՆ: Լըռու շաբթուան թերթին մէջ նշանակեցին որ ֆրանսիական կառավարութեան մեծ գաղտնաւոր պետութեան պաշտօնը, որուն կից է կըրպատհուութիւնն ալ, Պ. Բուպիւնին տրուեցաւ: Լըռու ետքը եկած օրա գիրքերուն մէջ կարգադրեց որ ասիկայ ընտրուած ատենը Փարիզ չէ եղեր. և ընտրուելը օրագիրքերուն մէջ կարգաւրտն պէս գրեր է Փարիզ. որ ինքը այն պաշտօնը չընդունիր: Լըռուի հասարակապետութեան նախագահը նոյեմբեր մէկին մեծ գաղտնաւոր անուանեց Պ. Տալիէլ, որ Բուպիւնի քաղաքը բոլորքը ատենին ընդհանուր հաւաքարձու էր: Լըռուի մէկ գիրք մըն ալ չինած ունի եղեր Վիսարիոն լըռու կառավարելու վրայ. և Լըռուի օրագիրքը կ'ըսէ որ «այս բանիս համար աւելի յարմար էր ծովապետ ըլլալը. բայց ասիկայ նախագահին միտքը եկած պիտի չըլլայ»:

— (Օրէնդարաց ազգային ժողովին պարագայ ժամանակը անցաւ. և առաջին նիստը ըրաւ նոյեմբեր 4 ին: Պիտի առաջ ներքին գործոց տեսուչը հասարակապետութեան նախագահին իրկած պաշտօնական գրութիւնը կարգաց. որ ամեն տարի պարագայ ժամանակը անցնելէն ետքը եղած առաջին գումարմանը մէջ կարգադրուի սուրբութիւնն է: Լըռու անգամի թուովը երկար էր. սկիզբը աստիկ և զօրաւոր խօսքերով ռամկապետութեան ընդհանրեքը կը հերքէ. և վերջը համարադրեց քաղաքականութեան վրայ գումարադրու մը կը լըռուցնէ: Սէլ մեղքը Բուսնայի կառավարութեան մէկ տարուան ընթացքին մէջ ըրածին պատմութիւնը կայ:

Պ. Թորինի տարիաց կարգադրէն ետքը իրեւ լըռու առաջարկեց ժողովքին. որ 1849 մարտի մէջ գրուած օրէնքը նորէն հաստատուի, որ 1850 ին մայիսի 31 ին օրէնքով խախտուած էր. այսինքն ամեն ֆրանսիաց անիւր տիրութեան տարու իրաւունք ունենան. բուէ տարու համար մայիս 31 ին օրէնքին պահանջած պայմանները վերանայ: Լըռու գրեց որ այս բանին վերջը չըլլալով տուր. որովհետեւ կարեւոր բան մըն է կ'ըսէր: Պ. Պէռուի ասոր վրայ խօսելու կ'ըլլէ. ձախակողմեանները որոնց նպատակին ազնի կուգար մայիս 31 ին օրէնքին խախտուելը, չեն ուզեր որ խօսի. բայց ժողովին նախագահը և աշխուղմանները խօսելու տան. որով ներքին գործոց տեսուչին առաջարկութիւնը առայժմ կարեւոր չի գաւաւելով ուրիշ աւելի յարմար ժամանակի կը ձգուի. և ինքը Պ. Պէռուի ուրիշ առաջարկութիւն մը կ'ընէ ասիկց աւելի կարեւոր: Լըռուի պէս մէկ յանձնարարական ժողովը մը գրաւ կ'ըսէ. որ բուն մը շաբթուան մէջ եղած բաներուն և հասարակութեան բերանը պարտաւ խօսքերուն վրայ քննութիւն ընէ: Լըռու բաներն էին կառավարութեան պաշտօնեայներուն ամենուն մէկէն իրենց կամաւը և անակնկալ կերպով իրենց պաշտօնէն հրաժարելուն հիմաւորան նախարարներուն գըրվելը, և պատերազմական գործոց տեսուչ նախարարին Բուսնայի զինուորներուն իրկած չըրաբերական յայտարար գիրքը. որուն մէջ կ'ըսէ թէ զինուորական թէ տարին կարգի հրամանատարները (օֆիսէր) և թէ հասարակ զօրքը իրենց հասած գերագոյն հրամանին հնազանդելու կը պարտաւորին. չէ թէ քննութեան առնելու: Հասարակաց բերանն ալ պարտաւոր այս խօսքը էր որ կ'ըսէին թէ հասարակապետութեան նախագահը կառավարութեան կերպին մէջ փոփոխու-

թիւն մը մտցունելու միտք ունի. և այս խօսքս առաջ ալ շատ անգամ ըսուած էր. և այս անգամի ասանկ կարծուելուն պատճառը նախագահին մայիս 31 ին օրէնքը վերցունելու վրայօք յամառելն է:

Պ. Պէռուիէին միտքը այս առաջարկութիւնն ըրած ատենը ներքին գործոց տեսուչ պաշտօնէին ըրած առաջարկութիւնը ուրիշ ժամանակի ձըգել էր. և որովհետեւ բազմութիւնը քուէով այս առաջարկութիւնը ետ ձգուեցաւ, Պ. Պէռուիէին առաջարկութեանը վրայ ալ երկար խօսիլ պէտք չէր: Այն ալ առայժմ հարկաւոր բան մը չերեւելուն համար ետ ձըգուեցաւ. սակայն կ'երեւի որ ետքը կամ իրեւ ուղղակի առաջարկութիւն, կամ իրեւ միջանկեալ խնդիր, նորէն ասոր վրայ խօսք պիտի ըլլայ:

Կառավարութեան հիմաւորան պաշտօնեայները պաշտպանելու համար բան խօսեցան ներքին գործոց տեսուչը Պ. Թորինի, հասարակաց կրթութեան տեսուչը Պ. Ժիւս, և Բիւս լըռուի գլխաւոր խմբագիրը Պ. Ժիւսառտէն, որ օրէնդարաց ժողովին անդամներէն է յեղափոխական կողմէն է: Պ. Տըլաուօշթաբէն ալ խօսեցաւ. բայց անանկ տարտամ և անորոշ, որ Պ. Պէռուիէին առաջարկութեանը կուսակցաւ կրնար երեւիլ. հակառակ ալ. բայց ասոր խօսածը շատերը մը ասի չըլլին:

Լըռուի մէկ 5 ին ժողովին մէջ օրէնդարաց ժողովին նոր նախագահի և փոխնախագահի ընտրութեան քուէ ձգուեցաւ: Պ. Տիւրէն, որ մինչեւ հիմա նախագահ էր, 582 քուէէն 397 հատը իր կողմը ելելով նորէն նախագահ ընտրեցաւ. 185 քուէէն ալ Պուսթ քաղաքի պատգամաւոր Պ. Սիւլէին համար տուին. որ քուէն քիչ ըլլալով պաշտօնի չի կրցաւ հասնիլ: Լըռուի ձախակողմեաններէն կամ յեղափոխականներէն է: Լախագահի փոխանորդ ընտրեցան Պ. Պրուս, Պ. Տարիւ, և Պ. Պէնուս տ'Էլ: Չորրորդը այն օրը չի կրցաւ ընտրուիլ: Լըռուի զօրքը ընտրուեցան Պ. Սիւլէն, Պ. Լաքա, Պ. Երուս և Պ. Սուլէն: Երկուք ալ ասանկ ընտրուել մնաց:

Լըռուի մէկ 6 ին, նախագահին չօրրոգ փոխանորդ ընտրեցաւ Պ. Սիւլէ: Լըռուի կարգադրութեան վրայ խօսուեցաւ. և անկէց ետքը խորհրդարանին խնդրակները (քէսթիօր) առաջարկեցին որ ֆրանսիաց զօրաց ընդհանուր հրամանատարութիւնը օրէնդարաց ժողովին նախագահին կամ անոր ընտրած խնդրակին յանձնուի: Լըռուի օրէնդարաց ժողովին նախագահը ֆրանսիաց զօրաց ընդհանուր սպարապետը ընէլ էր. առաջարկութիւն իրեւ կարեւոր բան մը ուղեցին որ շուտով վճռուի. և ամեն զինուորանոցներուն և ձմեռանոցներուն պատերը այն վճիռը փակցուի. որ զօրքը իրենց գըրելու ծանցան:

Լըռուի մէկ 7 ին, կառավարութեան ծախքերուն վրայ խօսքեր եղան. մէկ զինն ալ մայիս 31 ին օրէնքը վերցնելու վրայօք քննութիւնը սկսաւ. և խիստ շատ պատգամաւորներ վերցունելուն գէմ կ'եցան:

Լըռուի մէկ 8 ին միայն կառավարութեան ծախքերուն վրայ էր խօսքը. միայն երկու առաջարկութիւն եղաւ ժողովին գրով: Պ. Դապիլէ զօրապետը առաջարկեց որ ազգային ժողովին խորհրդարանը պահող զօրքը վերանայ. որովհետեւ ժողովը իրեն վերահասարակութեանը ուժին վստահ է. և զիտէ որ զօրքը կարօտ ըլլալու պարագայներու չի պատահիր: Հետեւաբար, լըռուի օրէնքները վերաբերեալ պատրաստութիւնները պատրաստութեան գործոց տեսուչ նախարարին յանձ-

նուին: Լըռուի օրէնքը առաջարկութիւնն ըրաւ Պ. Սիւս: Կ'ուզէ որ վճիռ ըլլայ. որ պէս զին ընտրուելուն յուշակին մէջ գրուին այն ամեն ֆրանսիացիները, որ չափահաս են և իրենց քաղաքական արտօնութիւնները և իրաւունքները կորսնցուցած չեն. և գտնուած տեղերին զինուոր գրուած են և բընա կուլիւնին հոն հաստատած են: Լըռուի որ ասոնք ընտրութեան ցանկը չինուած ատենը գտնուած տեղերին բնակելին երեք տարի չէ եղեր, և անուններն ընտրուելուն յուշակը անցունել կ'ուզեն նէ, որ տեղ որ զինուոր գրուեցան նէ այն տեղին ցուցակը գրուելու կարող ըլլան. և այս երկու վճիռս ընդունուելով 1850 ին մայիս 31 ին տրուած վճիռը մնացեալ մասամբ ամբողջ պահուի:

ԻՏԱԼԻԱ: Ինկիլիզի արտաքին գործոց տեսուչ նախարարը Լուս Բալմէրսըն Լուս Կլէտտընին առ Լուս Լալլըտին գրած նամակներուն մէկ օրինակը, որ Լալլըտի կառավարութեան մատակարարութեանը վրայ. և յատկապէս բանտարկեալ պատժապարտներուն գէմ բռնած վարմանքին վրայ գէշ գաղափար մը կուտար. Լըռու պայի ամեն տեղութեանց իրկեց: Լալլըտի տեղութեան կողմէն Լուսա նստող գետապանը Պ. Բառաքէլիգալա Լուս Բալմէրսընին խնդրեց որ, Պ. Սաքառլանին Լուս Կլէտտընին նամակներուն գէմ հանած գրութեանն ալ մէկ մէկ օրինակ նոյն եւլըրտական տեղութեանց իրկէ. որպէս զի յիշեալ տեղութիւնները երկու կողմէն ալ մտիկ ըրած ըլլալով բանը ըստ պատշաճի գաւաւել ժամանակ ունենան: Լալլըտի գետապանին խնդրելը չընդունեց Լուս Բալմէրսընը, և այս նամակ գրեց անոր, որ Դուսալա արտաքին գետապանը լըռուի կը հրատարակէ. որ է այս:

«Պարոն. պատիւ ունեցայ ձեր ներկայ ամուսն (հոկտեմբեր) 9 ին հետ ըրած նամակը ընդունելու. որուն հետ Լըռուի խառնակութեանը և Պ. Կլէտտընի վերնագրով գրուած մը կար. և որուն համար ինձի կ'աղաչեիք որ այլ և այլ պետութեանց քով գտնուած մեր թաւ գաւորութեան գետապաններուն մէկ մէկ օրինակ իրկեմ:

«Պէտք է որ քեզի պատասխանեմ, որ խնդրեք չեմ կրնար կատարել. չուղեւ անանկ գրուած մը հրատարակել, որ իմ կարծեօքս պատիւ մը չըներ ոչ հեղինակին, ոչ կառավարութեանը որուն պաշտպանելու ելած է. և ոչ աշխարհապարական կուսակցութեան այն կողմանը որուն անոյեան հանդիպումը չէ:

«Լըռուի տարաւոր յայտնելու որ Պ. Կլէտտընին առ Լուս Լալլըտին լըռուի կամ նամակը Լալլըտի կառավարութեան ապօրինաւոր և անիրաւ և բըռնաւորական ընթացից գրութիւնը կը ներկայացնէ անանկ որ մարդ չէր կարծեր թէ մեր օրերը անանկ ընթացք մը բռնել հնարաւոր ըլլայ Լըռուիայի նահանգներուն մէկուն մէջ: Լըռու ալ տեղերէն առած տեղեկութիւններով այս հետեւութեան կը հասնիմ որ ինկիլիզ կենդադարեւոր (Պ. Կլէտտըն) իր նկարագրած գէշութիւններուն մէջ չափազանցութիւն բանեցուցած չէ:

«Ինդհակառակն կ'երեւի որ հեղինակը իրեն նպատակ բռնած ըլլայ հասարակաց ուղղութիւնը գըրգըռու անանկ զեղծմունքներու վրայ. որ թէ որ քիչ մը ժամանակ ալ տեւելու ըլլան նէ հարկաւ Լալլըտի կառավարութեան հիմը կը կործանեն. և աստիկ խառնութեան ծամբայ կը

բանան, որ կանուխ կամ ուշ դուրս
սկսի սրտթիւն անանկ տեղեր, ուր
որ անխրաւութիւնը երկարատեւ և
ծանր կ'ըլլայ :

« Մակայն թէ որ Նաբոլի կառա-
վարութիւնը կը կարծէ որ խել մը ան-
հիմն խօսքեր և ըստ դիպաց սուտ հա-
նէքներ : Կենցաղագիտութեան կու-
սակցութեանց դէմ քանի մը կոպիտ
և հասարակ խօսքեր խառնելով՝ իրեն
իրական օգնութիւն մը կը մատուցա-
նեն, և իրեն ձեռք կը բռնեն որ ա-
ռաջագիր նպատակին հասնի, շատ կը
խաբուի : Նամակիս վերջը սա ալ նշա-
նակեմ որ՝ Պ. Մաքսիմիլիանի գրուա-
ծոյն մէջ ուղղակի և անուղղակի զը-
րուցուած անանկ խօսքեր կան : որ ի-
րեն դիտաւորութեանը դէմ այս իմ
ըսածներուս աւելի հաստատութիւն
կուտան, քան թէ կը ջրեն » :

Բարբարոս :

Այս նամակիս մէկ օրինակն ալ
Լուս Ռաբլերսդըն՝ Նաբոլի նստող
ինկիլիզի գեսպան Պ. Դեմբլին խրկեց
որ Նաբոլի արտաքին գործոց տեսուչ
Պ. Դորգուհադցին տայ : Այն ալ այս
գիրը կարդալէն ետքը՝ հետեւեալ նա-
մակը գրեց Պ. Դեմբլին :

« Մէկ տէրութիւն մը քանի որ ու-
րիշ տէրութեանց ներքին գործքերէն
իրեն դէմ ծագելու վնասէ մը չի կաս-
կածիր նե՛ք ազգաց իրաւունքը կը սոր-
վեցնեն որ այն տէրութիւնը ուրիշ
գործերուն մէջ մտնելու չէ, ուստի
կ'երեւի որ՝ Լուս Ռաբլերսդընին Նա-
բոլի կառավարութեան նախարարացը
դէմ եղած տրտուծներուն վրայօք
բռնած ընթացքին նպատակը՝ Նաբո-
լի թագաւորութիւնը նոր խռովու-
թիւններէ պահելն ըլլայ : Մակայն ա-
սոր համար հարկ էր պիտտ առաջ քնն-
նել թէ Պ. Կլետտգընին ըսածները ի-
րաւ են թէ սուտ : Թէ որ իրաւ էր
նե՛ք ամենէն կարծ ճամբան այն էր որ
ուղղակի Նաբոլի տէրութեանը ծա-
նուցանէ, որ ինչպէս որ իրեն պար-
տականութիւնն է՝ այսպիսի բաները
վերջացնել : Եւ թէ որ այս ճամբան
որ մէկ հատիկ յարմար ճամբան է,
բռնել ուղղութիւնն է, պէտք էր որ առ-
նուական դերակմանը (Լուս Ռա-
բլերսդըն) այս բանին վրայ յարգաստ-
աիւ Դեմբլ տաստեալին հարցունէր,
որ շատ ատենէ ի վեր Նաբոլի կը կե-
նայ, և իրաւական փոփոխ ըսուած ըն-
կերութեան անգամներուն և ուրիշ
ստանց նմաններուն (որ Սիլիւստի և
Նաբոլի յեղափոխական խռովութեանց
և ապստամբութեանցը պատճառ ե-
ղան), դատաստանին ներկայ գրանը
ված է, և երկրին հանգամանայն ալ
տեղեակ ըլլալով կրնար արդարութե-
բերեալ հանել այն մեծ մեծ սխալ-
ները, որ Պ. Կլետտգըն բոլոր ընկե-
րութեանց ոխերիմ թշնամի նենգա-
ւոր մարդոց խօսքերէն խաբուելով,
անոնցմով իր նամակը լեցուց : Իսկ
աղնուական դերակմանը, որ Եւրոպա-
յի ամենէն երեւելի և անուանի կեն-
ցաղագէտներէն մէկն է, հարկաւ տե-
սած է որ Պ. Կլետտգընին գրած զը-
պարտութիւնները վերջգրեալ վախ-
ճանին չի հասցընելէն զատ՝ բոլորովն
անոր հակառակը կը պատճառեն, ու
բովհետեւ թշնամական հոգեով զը-
րուցուած խօսքերը սիրտը ոչ կը քաղց-
բացունեն և ոչ կը հանգարտեցնեն,
այլ աւելի կը դառնացնեն ու կը գրը-
գրեն : Զիտ է ինձի որ այսպիսի
սիրտ կոտորող նիւթոյ մը վրայ խօսելու
ստիպուած եմ, և ինձի միտքարու-
թիւն մինակ այն է որ կը յառաւ թէ
աղնուական դերակմանը բանին ստոյ-
գը իմանալով այնպիսի ճամբայ մը կը
բռնէ, որոնք իր արդարութեամբ և
խահմութեամբ պատշաճ կը դատէ
այս բաներս դոյրելու ջանացուած մը :

Թութիւնը փարատելու : Ասոր համար
ձեղի ասկէց առաջ խրկած օրինակնե-
րէս զատ՝ Պ. Կլետտգընին նամակնե-
րուն դէմ շինուած գրուածքէն քսան
և ութ օրինակ ալ կը խրկեմ » :

— Ղէնօվայի ծովագետներէն Սան
Սեմօ ըսուած տեղը հոկտեմբեր 13 ին
մէկ սաստիկ գետնաշարժ մը եղաւ :
որ երեք չորս րոպէ քշեց, և շարժին
ատենը գետնին տակէն ահագին ձայ-
ներ կը լսուէր :

Ը.Օ.Գ.Ը.Ե.Ն

Անոյս 10 ին Նաբաթ օրը՝ սուրբ
Հրեշտակապետաց տօնախմբութեան
պատճառաւ ամենապատիւ Սրբազան
Պատրիարք հայրը Պալատ գտնուելով
հաճեցաւ տեղւոյն դպրատանը այցե-
լութեան երթալու, որ թէպէտ տե-
ղոց անբաւականութենէն շատ եկա-
մուտ մը չունի, այսու ամենայնիւ
միւթեմբի Սորատանձեան մեծարգոյ
Պետրոս աղային խնամքը և զըպրա-
տան վարժապետ ուսումնական Քա-
ֆայեան պարոն Նշանին ջանքեր քե-
րականութեան և թուարանութեան
և պատմութեան և եկեղեցական ե-
րաժշտութեան մէջ բաւական յառա-
ջագիտութիւն ունին : Սրբազան հայ-
րը քերականութիւն սորվող տալիեր-
տաց անձամբ հարցաքննութիւն ընե-
լով շատ հաճեցաւ, մանաւանդ զըպ-
րատան աղքատ վիճակին համեմատե-
լով յառաջագիտութիւնը շատ գովելի
էր : Կը յուսամք որ տեղայիք իրենց
զաւակներուն յառաջագիտութիւնը
տեսնելով ձեռքերնուն եկածին չափ
օգնութիւն ընեն : Սրբան բաբակա-
նութիւն չունին ալ նե՛ք շատուոր են
ամեն մէկը մէկ մէկ քիչ օգնութիւն
ընելով շատ մը օգնութիւն ըրած կ'ը-
լան :

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

ԵՒ ՎՐԱՅ ԱՇԽԱՐՀԻՆ

Լրագրոյս 47 թուոյն մէջ, անց-
եալ 1850 թուին դեկտեմբեր 20 ին
ճանուցիւք որ՝ Պետրբուրգի կայսերա-
կան ճեմարանի անդամներէն Պ. Պրո-
սէ գաղղիացին հայոց և վրաց լեզու-
ներուն քաղածանօթ ըլլալով այս երկու
աղբաց երկիրները պտուտել, և սուրբ
Երմիամանի դատարանը աղէկ մը քննե-
լէն և տեղեկութիւններ ժողովրդէն զատ
յիշատակարաններ ալ ժողովրդէն : Հին
և նոր՝ ամեն ալ աւեր է : Այն ա-
տենը խոստացանք որ՝ հատորին մէկը
երաժ ըլլալով թէ որ ձեռքերնիս հաս-
նի նե՛ք մէջէն մեր ընթերցողաց հազոր
դերու արժանաւոր տեղեկութիւնները
լրագրոյս մէջ կը հրատարակեմք :

Պետրբուրգ բնակող պերճաշուք
Աղափոն աղայն Գաւթեան Աբիմ-
եանց, Պ. Պրոսէին դիմելով բարե-
հաճէր է մեղի խրկելու : որ ամբողջը
երեք հատոր է, և ասան և երկու
ճառ կամ բաժնի բաժնուած է, քանի
մը ճառեր յաւելուած ալ ունին, և
վիճաբարութեամբ շինուած պատկեր-
ներ ալ կան, որ Հայաստանի և Վր-
աստանի անուանի եկեղեցիներուն
յատակագիծերը և շէնքերը և քարի
վրայ քանդակները կը ներկայացնեն,
որով Հայաստանի և Վրաստանի հին
և միջին և վերջին ժամանակուան ճառ-
տարապետական և քանդակողութեան
արուեստին կրնան հասկըցողք տեղե-
կութիւն առնել : Մէկ հատ մըն ալ
Այն քաղաքին տեղագրական պատկերը
կայ :

Հեղինակին գնուութեանը մէկ փորձ
և հաւաստիք մը ցուցնելու համար
հոս կը թարգմանեմք վեցերորդ ճառ-
նին յաւելուածին մէկ մասը, որուն

մէջ ուրիշ տեղեր չի գտնուած պատ-
մական տեղեկութիւններ կան :

« Ներկայ գործս մասնաւորապէս
Հայաստանի և Վրաստանի հնուէցը
նուիրեալ ըլլալով ինձի պարտք մը կը
սեպեմ հոս յարեւ ինչ որ իմ ճանապարհ-
հորդութենէս առաջ կամ ետքը ու-
րիշները կարեւոր բան մը գտեր են, և
ինչ բանի որ ես ետ գառնալէս ետքը
տեղեկացեր եմ, և հիմաւորեալ եղած
քննողական ճանապարհորդութիւննե-
րուն վրայ հիմնուած յոյսը և անկա-
լութիւնը ծանուցանել : Հնագիտու-
թեան ամեն մէկ աղնուական պաշտ-
պանները և ճարտիկ և խելահաս գոր-
ծակիցները որ այս հետազոտութիւն-
ներուս մասնակից եղեր են կամ կ'ը-
լան, հոս պիտի գտնեն շնորհակալու-
թիւնս, և այս գիւտերով իրենց ար-
ժանացած պատիւը տալու պիտի ջա-
նամ :

« Այս կարգիս ամենէն առաջ ներ-
կայացած անունն է Պ. Պրատոն Առ-
սէլեան, որ նորագիւտ նիւթերով քա-
նի մը ընդարձակ յօդուածներ շինած
է, որոց մեծ մասը՝ մեծ ճաշակով խորիկ
Սաքաւեմէին պատմութեանը կը վե-
րաբերի, և վրայ Երգա Օմիտա և
Քաւթիս Խեյվ վանքերուն մանրամասն
ստորագրութիւնները կը գնէ 1848 ին :
Այնչեւ ետքը գրաւորական քննութիւն-
ներ ընելու նպատակաւ ճանապարհ-
հորդութիւն մը ըրաւ Այնօռ ան-
ուանի լեւոյ, և այս ճանապարհոր-
դութեանս զխաւոր բաները 1849 ին
ուսերէն լրագրի մը մէջ հրատարա-
կեց : Այն լրագրոյն մէջ այս հետա-
քերքական լուրը կուտայ, որ այն
տեղ վրայ վանքին մէջ ուրիշ գիրքերէ
զատ քանի մը սրբոց պատմութիւն գը-
տեր է, որոց մէկն է սուրբ Բարդու-
ղիմէոսի մը վարք, որ մինչեւ հիմայ
անձանօթ էր, և քրիստոնէական հա-
ւատքը քարոզէր է Կովկասի բնակիչ
ներուն : Միւսն է սուրբ Անտոնի մը
վարք, որ աղաւ վրացի է եղեր, և
սրբոյն Սիմեոնի սիւնակցին քովը կը
կենայ եղեր Բրիտոսի հինգերորդ
գարուն : Անոյմէ զատ՝ սուրբ գործ
վրացերէն թարգմանութեան սկզբնա-
գիր օրինակը գտեր է, որն որ սուրբն
Եւթիմիոս թարգմանած է : Այս գիր-
քերս նայելու և կարդալու համար
տուեր են Պ. Պրատոնին, որ ետքը ա-
նեղիցայ եմք թէ ասոնց վրայ մանրա-
մասն տեղեկութիւններ կուտայ : Այն
1849 թուին յուլիսի 28 ին գրած նա-
մակով՝ մոտերս ետ գառնալու խոստ-
մանէն անհիշ :

« Կովկասի, և Կովկասի անդի կող-
ման (Հայաստանի) հնագիտութիւնը
1848 էն ետքը աւելի ճիստացաւ բազ-
մաթիւ արձանագրութիւններ գրու-
նուելով, որոց շատը քոֆի, և մէկ հա-
տըն ալ քիչէն զըրով են, որոնք ժող-
վեց յարգւի Պ. Սանիքովը, որ Կովկասի
տեղակալութեան հաղորդակցութեց
գիւնակին (շանսէլերի տիւրքմագիդ)
պաշտօնաւորներէն է, և Պ. Պարզօ-
լովի, որ սասանեան թագաւորաց սպանի-
րոն վրայ շինած գիրքովը ծանուցուած
է : Այս նոր գտնուած արձանագրու-
թիւններուն վրայ երկար խօսք ընել
չեմք ուղղեր, որոնք գտնուեցան հարա-
ւային Տաղիստան և Տերպէտա և Նախ-
չուան և անոնց բոլորովը : Հերթը
սեպեմք միայն նշանակել ուստայ Կա-
լա լրագրին 1850 թուին 52, 53, 76 և
ասոր հետեւեալ թիւերը, որոնց մէջ
գիտնական կերպով այն յիշատակարան-
ները կը բացատրէ Պ. Սանիքով : Ինձի
ամենէն աւելի հետաքրքրական և գիտ-
նալու արժանի երեւցածը այս է, որ
յիշատակարաններուն կարգը հինգե-
րորդն է :

« Յանուն Աստուծոյ գնամին և ողորմմին :
« Աստուած, Աստուած, Աստուած, թաթարներուն
« զօրքը եկան, « Աստուած անոնք առանց օգնականի

« Թողաւ վշտաց և, նկատութեան պատմութեան մէջ -
« և Ռիչարդի փողոցները լեցուցին, որ ընդի իւրեմը
« վէլ ամեն տակաւին տասն օր մնացեր էր : Տեղը
« այն բնակիչները ասոնց հետ պատերազմեցան մին
« չեւ ընդի իւր սիրտ ամայն կէսը 184 թուին : Այն
« կեց ետքը Սիւլեյմանին որդին Սահաճ՝ այս բերդս
« շինելու հրաման ըրաւ զիւրիճէ ամայն մէջ, որ
« 184 թուականին ամայններէն է ո :

« Պ. Սանիքովին ըսածին նայելով՝
այս թուականներս կրնան համեմատուի
Փրիլին 1239 թուին հոկտեմբեր 15 ին
և նոյեմբեր 12 ին և 13 ին, և բուն
իսկ պատմուած գործը որ մինչեւ հի-
մա գիտցուած չէր, Սաղը թաթար-
ներուն Սուլթանտան արշաւելէն առ-
միջապէս առաջ եղաւ, որ իրօք ալ վե-
րայերեալ թուին եղած է :

« Յիշել պէտք է նուեւ Պ. Դօքա-
րէֆին՝ Եւրոպի վերանը տակի երկիր-
ները ըրած ճանապարհորդութիւնը, որ
Պետրբուրգի ճեմարանին պատմական
և բանասիրական յիշարկաց է հատորին 15
թուոյն մէջ գրուած է, որկէց ես ալ
առիթ տուած եմ յունական արձանագ-
րութեամբ գրուած և մինչեւ հիմայ
չի կարդացված յիշատակարան մը ճանչ-
ցընելու : Այս յիշատակարանս, որ գը-
նէ մինչեւ 3 գարը կը հասնի, ինչպէս
որ կ'երեւի, նորէն օրինակուեցաւ Պ.
Պարզօլովիին օրինակածէն աւելի կա-
տարեալ, և գրուածին յարեւելման
գրով հրատարակուեցաւ, որ գուշա-
կելը խիստ հետաքրքրական առեղծ-
ուած մըն է :

« Այն Պ. Դօքարէֆ, 1849 ին օ-
գոստոս 6 ին Պ. Սանիքովին ընկերա-
ցաւ մասին լեւոյ ելելուն, և շատ ա-
ղէկ յաջողեցաւ մեծ հանգերձանքնե-
րով Պ. Սոքօ զորագետին առաջնորդ
գութեամբ, և հիմա Հայաստանի
ուստայ իշխանութեան տակը ինկած
մասին մէջ հին բաներ վնասուելու ե-
տեւէ է : Այս հետազոտութիւններս,
և ինչ քաղաքին շինուածքներուն և
հայերէն արձանագրութիւններուն օ-
րինակը առնուելը, որն որ Պ. Քաղա-
նար ըրաւ կուսակալ իշխանին հրամա-
նաւ, հարկաւորապէս Հայաստանի
պատմութեան վերաբերեալ շատ բա-
նեւ երեւան պիտի հանեն : Պ. Քաղա-
նար ինչ քաղաքը կեցաւ 1849 ին օգոս-
տոս 6 էն մինչեւ սեպտեմբեր 17 :

« 1843 ին և 44 ին Պ. Վօշ մեծ ու-
րախութեամբ զննեց Ղորոս գետին
բոլորովը, Կուր գետին վերի կողմը
և Երվանտան : Ասոր ճանապարհորդու-
թեան նպատակը, — որուն պատմու-
թիւնը գերմաներէն տպուած է Վայ-
մար քաղաքը 1846 թուին —, թէպէտ
երկրաբանութեան և բուսաբանու-
թեան վերաբերեալ գիտութիւններ
էին, այսու ամենայնիւ պատմական
մասերուն մէջ աշխարհագրութեան և
պատմութեան խիստ օգտակար նիւ-
թեր կը գտնուին, քանի որ հեղինակը
ինքնիքը կարծիքներու և օտուգաբա-
նութիւններու չի տար, սակայն այս
հեղինակիս կարծիքները և այս կերպ
բացատրութիւնները շատ ընդունելի
չեն երեւիր ինձի : Հնագիտութեան
վերաբերեալ շատ բաներ կը ցուցնեն,
որոնցմէ կրնան օգուտ քաղել ուրիշ
ճանապարհորդները : Ինչպէս, վերջի-
եալ գրքին 42 և 45 և 53 թիւթա-
մարները կը պատմէ որ՝ Եւրոպա բեր-
դին դրանը վրայ, և պատերուն ալ
քանի մը տեղերը արձանագրութիւն-
ներ տեսեր է, որոնք ինքը քոֆի գրով
գրուած կարծեր է : Նոն մէկ գեղե-
ցիկ եկեղեցի մը կայ եղեր վրած, Ար-
տանուշի ալ եկեղեցին տեսեր է, որ
վրած է, և այս տեղին հնութիւննե-
րը երեւան հանելը հետաքրքրական
բան է : Այն հեղինակը տեսեր է ա-
րարեւելի յիշատակարան մը Արտաշա-
նի բերդին դրանը վրայ, վրացերէն յի-
շատակարան մը Տօրոս քիւրտի հին
եկեղեցւոյն վրայ, որուն քանդակները
ճանապարհորդին մտադրութիւնը սատ-

